

Kritika

Ludovik Mrzel

1.

1932. so izšle Mrzelove Luči ob cesti. Komaj šest let je od takrat in vendar, kje je že splahnela iz ozračja tista posebna magija, ki so jo za mnoge vsebovale te črtice in ki je s tako močjo prepajala mnoge nas mlade in še mlajše, ki smo bili sami zajeti v nerazpletljivo mrežo podobne omame! Tisti človek se je oklepal vsega, kar je videl, slišal, sploh čutil in mislil, iskal vseh teh znano-neznanih stvari, katerih nobena ni bila njegova in za katerimi se je prav zato skrivalo nekaj še neizgovorjenega, da so bile že same na sebi odmaknjene v skrivnostno privlačno daljavo, ki je bila kakor stkana iz mavrične menjave barv, luči in teme. Čakal je, da bodo te luči in teme spregovorile, stal je neodločno na cesti in „skelele so ga stvari“. Iracionalnost, ki je skrita pod zavestjo, je preplavljala in spreminjala vse v nenavadne občutke neizmerljivega prostora, globine in pomena. Mlajši, n. pr. pri srednješolskem Zaru, kakor prav kmalu ugasli Vinko Vipotnik, so lov za takimi občutki še toliko rafinirali, da je človek skorprneval od užitka mesečinskih odtentkov barv in redkih, do skrajnosti iracionalnih utripov. Vse to naše stanje, ki ga je krepilo Mrzelovo pisanje, je rodila nekam še pubertetna potreba ljubezni, omama neizživete ljubezni, ki je človeka pobijala v nekako trudnost in jalovost. Neplodno čakanje neznanega in sprejemanje tega, kar je, pa je moralo biti obsojeno na smrt, če je hotel človek uveljaviti svoje zdravje. Kakor je morala miniti hipnoza neizživete spolnosti, ki jo je iz časa zajel Grum v Dogodek v mestu Gogi, tako je odnehala tudi naša omama in ž njo dobršen del resničnosti in veljave Mrzelove besede.

V čem je tičala prav za prav njena veljava in posebnost? Tiste polnote, dognane enotnosti, ne samo sile, ki jo je včasih kazala, iz današnje kritične razdalje ne moremo videti. Razpadla je na nekatere prvine, ki se nam zdijo bolj preproste ko svoj čas, zlasti pa ne več elementarne, za današnji dan prepričljive. Dobršna večina Mrzelovih črtic so lirične izpovedi, samogovori, v katerih je pomešano kramljanje z modrovanjem, samogovori pisateljevemu razpoloženju sorodnih oseb, otrok, študentov in starcev in opevanje neznanih stvari, ki so na vse zadnje tudi kramljajoči samogovori. Res objektivnega pripovedništva je komaj za malenkostno mero.

Skoraj nad vso to lirično, kramljajočo in modrujočo prozo leži nekaj more pesimizma in trudne resignacije, ki bi pogosto lahko dobila ime nekoliko udobnega fatalizma. Pesimizmu so pač korenine močno pognale že iz doživetij otroka, ki je moral prebiti lakoto za časa vojske in še v Trbovljah, prav tako pa ga je moralo krepiti razpoloženje po vojski, ko se pridruži še občutek neizbegljive samote in praznote. Obup, ki mu ga je rodilo razočaranje in v katerem ni imel več zaslonbe v otroški vernosti, pa je — kakor pač pri mladem človeku — vendar nekoliko prepatetičen, gojen kakor kak trpek užitek osamljenosti in življenjske izkoreninjenosti. Zato ta mladenič joka ob drevesih in išče sočutja: „Svet je strašna domovina za človeka, tisoč zločinov mi je oskrunilo roke, tisoč strupov mi je napolnilo srce — nobene dobre misli ni več pri meni, kar si me jih učila ti. Mati, ali ti še zmerom veruješ v Boga? ... Kje sem pa jaz doma, mati, kam naj grem, kadar pade noč? ... Kamen na cesti mi je še edini brat... Noč je moj edini dom.“ (Večer). Ta svet namreč ne more vedrine v človeku in jo razkraja in z nasladi ubija: „...samo sestra ima živo vero in njen glas zveni: nekdo bo imel veselje nad njo, nekdo

jo bo strl.“ (Študent). Razkraja se s heinejevsko ironično sentimentalnostjo: „Ne, saj nam bo še vsem dobro. — Morda nam bo kdaj še tako dobro, da bo vsakdo imel blazino, v katero bo lahko izjokal žalost svojega srca.“ (Soba). Saj postavke, ki jih pričakuje Mrzelov človek od življenja, da bo opravičeno njegovo nehanje, res niso velike. Pa še vanje je zdvomil. Hotel bi imeti le „tisto malo, preprosto, vdano doživetje človeške eksistence, ki je za nas ljudi res prvi početek in zadnji smisel vsega.“ (Na dnu). Pa še to je izgubil. Življenje ga zato ne priklepa nase z neprestano menjavo. „Saj ni nič novega... Ko sem prišel na svet, sem se dotaknil vseh ljudi in vseh stvari in zdaj ni ničesar več.“ (Ceste). Naj je v ti trditvi še toliko nejasnosti, ki tako rada spremlja Mrzelovo iracionalno argumentiranje, je vendar zanj in še za marsikoga iz tistih časov resnična. Vsega se je dotaknil in vsega se še dotika, pa vendar ni nič njegovo, nič, kar bi stalo trdno in bi ga podžigalo k osvajanju novega. „Blagor mu, kdor ima srce, da se lahko od česa poslovil, jaz pa sem hodil... kakor človek, ki mu je dodeljena ena sama minuta in ena sama slepa steza in ki nima ničesar več, da bi še lahko vrgel od sebe.“ (Pred slovesom).

Ta pesimizem pa ima še drugo, udobno stran. Človek, ki je tako iztrgan iz pisano vrvečnega teka življenja in ki so mu zato peruti pričakanja in tveganja skoraj docela pristrizene, se počasi unavadi v ta položaj in mu je na vse zadnje še dobro v njem. Pravi sicer: „...naš boj je izgubljen, vse je dognano, naše duše, naše srce, naše telo in vsi naši občutki.“ (Student). Navdil se je kakor prazgodnji starec modrovati o obeh skrajnih postajah človeškega življenja. Toda ta fatalizem ni posebno skeleč. Skoraj sama le na zunaj resna manira je, če tako rad ponavlja: „samo malo še, pa bo prišlo, kar mora priti.“ In ne samo sama s seboj zadovoljna manira. Ta fatalizem je v svojih čustvenih vzdihih in miselnih zaključkih večkrat le lepa paradokсна igrivost. Zato se tako rade ponavljajo take tolažbe: „Ah, najbrž nam bo zmerom približno tako žalostno in približno tako lepo, kakor nam je zmerom bilo.“ „No, da, ... kdor je tako reven, da nima nikogar, je pa tudi toliko bogat, da ne more nikogar izgubiti. Saj je zmerom vse prav.“ Tudi če ne pride, kar si želimo, „saj je skoraj vseeno“. Človek na vse zadnje le spregleda, da je tako modrovanje le prelahko in da je v navni duhovitosti, v katero se zavija, le preveč slepila. Zato se začne počasi upirati zagovoru vdanosti in ne more občutiti tragičnega zanosa, ki se sam spodkopuje kakor v naslednjem primeru: „Nič je, odkoder sem doma, in nič je poslednji smisel moje poti... Blagor mu, kdor je žalosten — tisoč neznanih radosti ga še čaka za obzorjem.“ In podobno naprej. To je „junaštvo“ umika, „junaštvo“, ki sprejema apatično vse, kar pride in kar gre seveda preko take jalove, ko zastala voda mrtve vdanosti, ki se zadovoljuje včasih s ponižnimi željami, kakršne moraš šteti že med poniglave potegavščine: „Eno samo željo imam: dajte, da do kraja doživim to, kar imam! Dajte, da umrjem, kadar umrjem!“ (Peter Gradar). Mrzel je o sebi in o svoje vrste ljudeh nekje zapisal, da so s takim življenjem ob strani morda prav tako zaslužni za človeštvo kakor tisti, ki hočejo popravljati podobo sveta. S takim zagovorom se človek z malo več življenjske upornosti seveda ne more zadovoljiti.

Ta fatalistični pesimizem, ki je torej nemalokrat precej udoben in še igriv, ni brez ponižne lučke upanja. Sonce, pomlad in otrok, te dobe neprestanega obnavljanja in življenjske radosti ji ne daje ugasniti. „Solnce vendar ne more imeti nobene želje, kakor da bi danes ali jutri lahko spet obsijalo prostega človeka. Star in truden je svet... Če je kje kaj duš, blaznijo od tišine. Toda za nikogar ne more biti tako dobro, kakor je dobro za otroke, ki se rodijo v teh dneh... solnce je ljubezen, in če ti otroci ne bodo mogli do njega zrasti, se bo nekoč morda samo sklonilo k njim. — Saj ni mogoče, da bi bile vse te bele ceste čisto zaman razpeljane križem sveta.“ (1932). Zato toliko poudarja doživetja otroških let, ko ni

nikjer prostora za praznoto in nič in iz katerih je pač skoraj vse, na kar bi ljudje lahko oprli svoj optimizem". Vendar pa čutiš, da se tudi v tako intuitivno reševanje meša nekaj igranja z iracionalno naivnostjo, ki jo mora človek tudi spoznati za prelahko za bolj resno upoštevanje. Šibkost in nepremišljenost takšnega modrovanja o življenju je včasih kar preočita, n. pr.: „Kdor bo še skozi te čase hotel ohraniti vsaj majhno vero, se bo moral naučiti biti majhen, resničen otrok, da bo znal verovati v pravljico.“ (Jesen v kasarni).

2.

Zato pa je Mrzelov osnovni motiv in ljubezen vse, kar je majhno in neopazeno, kar je brezobzirni tek življenja pustil ob strani. V tem je gotovo eden glavnih nadaljevalcev Cankarja, spričo katerega pa se šele jasno pokaže njegova preprostost in pomanjkanje upornega duha, ki bi se stavil po robu apatični vdanosti, zaradi česar je Mrzel v teh črticah tako enoličen. Tako srečaš otroka, ki se ne ve kam dejati, ker je za otroka nekam prevelik, bereš, kako sanja lačni otrok o svetem Miklavžu in kako ga potre spoznanje, bereš nekam sentimentalno razmišljanje ob šolskem ocenjevanju, ob šolski terminologiji, na kateri „lepijo kapljice rdeče otroške krvi.“ Opisana so „brezumna pričakovanja“ starcev, ki jih je zajela skoraj popolna apatična praznota, a jim vendar brli še nekaj lučke upanja. Opisano je razpoložanje nižjega uradnika, ki je napravil križ čez vse in se mu vleče življenje enolično tako tja v božji dan. A ljubezen do majhnega je prav za prav nadomestek za veliko, za zahtevno razmerje do življenja in se zato spreminja že v poveličevanje, nekako oboževanje ali vsaj ljubkovanje majhnega, kar je vzporednica „junaštva“ vdanosti in umika. Na majhno, neupoštevano se ta ljubezen toliko priklepa, ker čuti v njem nove vire navdiha, ki so se začeli prav v teh časih odpirati svetu. Ti sentimentalni motivi so res nenavadni in včasih precej bizarno duhoviti, n. pr. o obdrgnjenem dekleškem plašču, ki so ga pozabili v vlaku in ob katerem se pisatelj spusti v sentimentalno razmišljanje o življenju deklic in njih prehajanju v dekleta. Ali razmišlja o plaščih in galošah, ki vise in čakajo v garderobah in ki so „nekaj tako čudno neznanega“. Razmišlja o luči na stopnicah, o šolskih klopeh in zdi se mu, da bo treba tudi o klopeh v parku kaj napisati. In tako se spusti v svoje najduhovitejše kramljanje in premišljevanje o luknjah v čevljih, ki da „so od Boga kakor vse stvari“. Prav tu je jasno izražena cena, ki jo daje majhnosti: „Najbrž še ne veste, kako mogočno kakšne majhne, prav neznatne materialne stvari oblikujejo človeško dušo — iz bolj zgubljeno mehke glinice pa menda res ni nobena druga reč.“ Ta izjava o glini in še s tako značilnim mrzelovskim atributom zgubljene mehkoobe je precej veljavna za Mrzelovo življenjsko pasivnost, ki bi zašla v lenobno apatijo, če ne bi bilo v njem še živca duhovitosti, ki pa se tudi rada varuje v udobnem zatišju samozadovoljstva. — Nenevarno majhno je zanj že nekako načelo, saj je „vendar že zdavnaj začel misliti, da nikogar ne sme imeti zelo rad“. Zato si mislimo „kakšno prav majhno, prav neznatno stvar“, upa si želeti le nekaj malega, že to mu je precej, da je kdo vsaj mimo prišel. V ti maniri — manira je to očito — zgubi človeško življenje svojo veličino in postane že nekaka igračkasta miniatura. Ljudje so šli in hodijo „malo po tej zemlji“, „čez dan malo trpimo, zvečer pa gremo spat. Dober je vsak večer.“ V tem ni nobene tragične veličine več.

Še večja manira kakor majhno je Mrzelovo dobro ali slabo. Včasih je videti v ti oceni, ki je ž njegovim fatalizmom v bližnjem rodu, nekaj svetovnonazorske teže, v večini pa gre za nekaj miselni primitivizem samovšečne vrste. Ceste so mu na priliko „najbolj dobre. Tihe ležijo na vse strani, kakor da bi nekam peljale,

in tja gremo vsi". Dober mu je seveda tudi ves svet in s to mislijo odganja misel na samomor, češ: "...sicer se pa tudi ne sme takole polegati po tračnicah, ta svet... je tako daleč dober in lep, da si je človeku upal prepovedati preveliko mržnjo in zadnji obup, ne, človek ne sme svojega srca na vsem lepem pokladati pod kolesa lokomotiv in ne sme metati bomb". (Luč v sobi). „Vlaki niso dobri — menda so samo zato, da ljudi vozijo stran.“ Pač pa je dobra zemlja, hiša, dobre so bukve, debela javorov, dober, tolažeč je vonj po gnoju in večerji, dobri so trotoarji, dobra zamolklo rdeča svetloba za okni, dobri veseli klici; smeh v gledališču je nekaj neznansko dobrega in dekleta je v svojih dobrih, rožnatobelih sedemnajstih letih. In na zadnje: „Ah, da, bolj dobre stvari pa skoraj ni, kakor je, biti takale luč na ovinku in tiho sijati na vse.“ Vse to sentimentalno ocenjevanje je podobno primitivizmu otroka ali bolnika, ki premore le naivno razmerje do stvari in življenja sploh, ker so mu ohromljene ali spodrezane umske sile in se predaja le muham samovšečnih asociacij. Da je ta naivni primitivizem gojen in torej precej artizem, priča oblika modrovanja in hotena ironična duhovitost, ki zasiže v nenadnih zaobratih izza ozadja. Ker je bila ta manira tako očitna, je seveda kar kmalu morala izzvati parodiranje v družbi okoli Mrzela samega, v čemer se gotovo kaže njena slabost.

5.

Človek, kakršen je upodobljen v Mrzelovih črticah in kakršnih je bilo tedaj mnogo, se ni mogel navezati na nekaj določenega in se predati veliki ljubezni do kake stvari pač zato, ker je bil vse preveč pohlepen po vsem mogočem in nemogočem. Ta pohlep ga je tem silneje razganjal in razblinjal njegovo čustvovanje, čim bolj se je pred njim širil in globil svet v neizmerno, v katerem so mu rafinirani živci in čuti povojnega razrvanega človeka odkrivali neznane, neopredeljive, vedno prostranejšje in globlje pokrajine se gubeče mike in čare. Ob njih je stal kakor izgubljen, ker jih ni mogel ne doseči ne zbrati svojih misli in čustev, trpel je in čakal. Nikamor se ni mogel odločiti, nič ni bilo njegovo kakor samota in napeta tišina, v kateri so se porajali boemu že patološki občutki. V sobi so čakale vse stvari, na katerih je počivala luč, neke izpolnitve, ki ji je bilo prav za prav ime polno življenje. Ta človek se je čutil kakor nekakšna straža: "... višim nad to brezdanjo praznino in prisluškujem molku tega kamenja, te zemlje in tega neba, da, morda so me poslali, naj prisluhnem, naj počakam in dam signal, kadar bo prišel čas". Toda čas ne pride, „nič se ne zgane nikjer, nihče ne krikne, nihče ne vstane“. To neutešeno življenje je izpolnjeno samo s čakanjem, kaj se bo pripetilo, in z ugibanjem, kaj se je pripetilo, zakaj tudi pravkaršnja preteklost se zdi, da je prinesla s seboj več, kakor smo od nje sprejeli. Morda je kdo kaj rekel, česar nismo slišali, pa je za nas važno, in to nas bega. In tem mikom, ki kličejo in begajo na vse strani, se Mrzel prepušča s patetično vdanostjo, kakor da je njegova sveta naloga, da se jim razdaja: „Pred mano je brez konca cest in brezdanjih noči, toliko neznanih prostorov je še, ki prosijo, da pridem, toliko neizkričanih obupov in trpljenja.“ (Gabri v polju). In vendar mora spoznati, da je po ti poti, ob kateri so se mu odpirali pogledi v neznana ozadja stvari, ob kateri je videl svet v nenavadni luči, zašel s prave v zagato, v slepo ulico, kjer je življenje obstalo. „Vse beži nekam, jaz pa sedim tu, sam sem in nič se nikamor ne zgane.“ Takole je moral oceniti samega sebe: „Tebi pač ni sojeno, da bi kdaj stopil v sredo življenja in bi se bil. Zmerom boš slonel nekje na strani, s svojim medlim očesom boš motril stvari in jih boš opeval, kakršne misliš, da so — brez vere in brez volje, da bi sam posegel vmes. Nikoli ne boš doživel življenja samega...“

(Klopi v parku). Kljub opravičilu, češ da tega prav za prav ni sam kriv in da je treba za vse, kar se novega rodi pod solncem, potočiti tudi v samoti kakšno kapljico krvi iz srca, se spričo ljudi, ki so delali brez sentimentalnih razmišljanj in dvomov, ni mogel braniti očitkom prevelike izkoreninjenosti: „...jaz pa se tu sredi jalove samote sklanjam nad papir in prepisujem nanj neznane besede iz svojega srca — in kaj bo na koncu ostalo po njih?“ (Granitni tlak). In ne samo to. Ker se je zapletel v goščavo iskanj neznanega, je prišel ob preprosti naravni pogled drugih ljudi. „Vsi so veseli, ...samo jaz nisem. Sedim, listam, pa je vse zaman — vse knjige so mi zaprte, vsi ljudje, vse življenje, jaz sam.“ (Študent).

Čustvovanje ob neznanem, ob stvarih, ki jim daje pisatelj smisel in mik neznanega, je torej le nekako nadomestilo za preprosto polno življenje, ki priklepa človeka s tolikšno silo nase, da v njem ni dosti prostora za take sentimentalnosti in drobne prefinjenosti. Tako se na primer predaja sentimentalni misli, da se na stenah hotela morda malo še pozna odmev besed, ki so jih zvečer gostje klicali vratarju, morda se je misel koga od daleč dotaknila stvari v sobah. Na peronu mu je razlita ena sama velika ljubezen, ki je ostala tu za ljudmi, ki so šli. Vlaki prihajajo z ljudmi iz neznanih dežel, ki se vozijo neznanokam s kovčegi vsega neznanega upanja polni. Taka in podobna čustvena in miselna neopredeljivost, iracionalnost je bila glavna sugestivna sila in čar Mrzelovega pisanja. Dasi je bilo v tem pogledu mnogo precej prazne sentimentalnosti, je premoglo tudi res fine psihološke vztrepete, kakor na priliko v Starcih: „Ulica je bila tiha in prazna, samo na lipi kraj ceste se je tisti hip utrnul poslednji list, rahlo je nekajkrat udaril ob veje in se je skozi sivi jesenski zrak zazibal na tla ... Tedaj ... me je presunila groza, naslonil sem se na zid.“

4.

Trudna vdanost in moreča depresija, ki leži nad Mrzelovim mišljenjem in čustvovanjem, kakršno je izraženo v teh črticah, je upodobljena tudi v slogu, ki je obenem dober primer za slog tistih dni pri nas in tudi drugod po svetu. To razglabljanje samega sebe in kramljanje o sebi in o svetu se razpreda nekam brez volje, kakor film vtisov, občutkov in misli, ki se ne morejo vzdigniti do malo resnične odločnosti. Stavki gredo večkrat v trudnem, nekoliko lenem teku kar tako naprej, kakor se utrinjajo asociacije, med katerimi ni zmerom prave zveze. Med njimi je mnogo nerazvozljivega, sentimentalizmi, ki so le na videz nabiti s čustvenostjo, in duhovitosti brez smiselnega jedra. Ta način, ki je bil tako značilen za tiste čase, ko so ljudje hoteli zajeti v pisano besedo vso ogromnost doživljanja, je večkrat pogodil kakšno zanimivo drobnost. Toda ko se ta beseda le preveč nestilizirano vleče, je občutka praznote vendar ne morejo rešiti razne čudne, skoraj poniglave domislice, ki se včasih prevačajo po njeni poti, ne hotena malomarnost ne naivnost in razne parentetične modrosti, ki se v teh črticah prav rade oglašajo. Človeka so utrujale in jezile s svojo enoličnostjo, ki se je opravičevala z izrekom, češ da „je skoraj vse eno“, da „to ni važno“, ki je — mimogrede — povedano, eden najpriljubljenjših stavkov Miška Kranjca. Zato je bila Mrzelova knjiga že takrat za mnoge težko prebavljiva — Ložar je o nji nekam trdo zapisal, da je mogel prebrati v nji reci in piši sedemnajst strani ali nekaj takega.

Pa tudi proti fatalističnemu pesimizmu se je že takrat zbujal upor, ker ga je bilo le preveč, kakor ga zmore zdrav človek. Nasproti njegovi sugestiji je bilo treba postaviti nekaj bolj svetlega in to si jasno čutil n. pr. na literarnem večeru 1. 1932: Zastrta luč v beli unionski dvorani, ljudje ob steni kakor črne, težke sence,

na katere pada in jih pritiska k tlom prijetni Mrzelov glas, ki je presunjen, toliko da ne blizu joka: „Mati, ali ti še zmerom veruješ v Boga?“ Iz tistih senc ob strani se izvije nestrpen protestni vzdih starejšega človeka, kakor da bi se hotel otresti te moderne teže. Naj se je človek še tako potegoval za vse novo, temu možaku je moral dati prav, kjer je vse v njem terjalo bolj veselih misli.

Do danes je duh tistih časov domala splahnel in ž njim se je izgubila tudi omama, ki jo je širila tedanja beseda, posebno Mrzelova. Razpoloženje, ki je viselo, kakor pravimo, v ozračju, ji je bilo kakor pisana obleka, še več, dobršen del življenja samega. Zdaj je ta obleka padla ž nje, življenje se je skoraj izselilo, ostale so slečene oblike besed, ki jim ima človek vse prevečkrat kaj očitati in s katerimi je redko kdaj res zadovoljen. Odšel je njen mik, kakor se je zgubila ekspresionistična vera, da je mogoče filmati duševno življenje z neskončnimi stavčnimi verigami, z vmesnimi izreki v velikih črkah in s podobnim. Če bi bil ostal Mrzel samo pri ti knjigi, če ne bi bil krenil iz te slepe ulice, kamor je bil zašel, bi bilo njegovo ime, kakor so že mnoga njegovih vrstnikov, le literarnozgodovinska stvarnost, komaj nekaj debeleje zapisana, in njegovo delo v glavnem zanimiv dokument povojnega rodu, zaradi česar se ga je splačalo nekoliko nadrobneje razčleniti.

5.

Da bi po njem kaj več ostalo, je bilo treba zapustiti brezciljne in samo begajoče ceste, po katerih je „romal v sveti nič“, kakor je še nekaj let kasneje (LZ 1935) pel v ritmični in včasih celo rimani prozi, v artističnih žanrih cikla Cesta. Treba se je bilo otresti utrujene in skoraj jalove sentimentalnosti in prepovršnih trikov naivne duhovitosti ter dati malo več razmaha volji in misli. Da se je Mrzel znal rešiti iz preosebne omame in se odločiti za ustvarjanje bolj objektivnega pripovednega značaja, potrjujejo njegove moderne pravljice in legende, ki jih je izdal sam lansko leto na sveti večer v knjigi z naslovom Bog v Trbovljah. Knjiga je že sama po sebi vredna pozornosti, ker je opremljena s Sedejevimi lesorezi in v lepem tisku z rdečimi naslovi, inicialami in številkami strani na robu spodaj, kar ji daje okus izbranosti.

V teh zanimivih zgodbah, ki jih je vsega šest, pripoveduje n. pr. o Bogu, ki se odpravi v Trbovlje, kjer je stiska tako velika, da so se rudarji odločili, biti rajši mrtvi ljudje ko živi psi. Zasedli so rudnike in ne sprejemajo jedil. Bog, ki ga v Trbovljah niso poznali, ker niso poznali pravice, postane njih vodja, toda kapitalist, ki se spozna na demagoške zvijače in ki ga ščitijo državni bajoneti, ga aretira in odvede neznanokam. Kljub pesimističnemu zaključku je jasno, da pisatelj v življenjskem boju ni več mrtvo ob strani. — Podobno zmagajo tudi v pravljici o materini solzi gospodujoči, ki vidijo v dobroti in usmiljenju bolezen. V zgodbi o cestnem pometaju, božjem človeku bolj uboge pameti, s katero gre iskat dela na rimsko cesto, pa je celo „drzen“ namig na revolucijo, ki reši njegovo vprašanje brezposelnosti. Toda revolucija je prišla med njegovo odsotnostjo in on zanjo seveda ne more biti odgovoren. Rekel bi, da je to dokaz revolucionarne previdnosti. Tudi hudomušna, nekam čudna o svetem Nikolaju, ki razgaljuje zadolženost, hoče biti v zvezi s socialno stisko današnjega človeka, toda motiv je premalo tehten in bi utegnila zavesti v nepravilne sklepe o slovenskem narodu. Skoraj nobenega dotika s socialnostjo pa nima zgodba o postanku sveta, ki pa je za Mrzela nad vse značilna, in o uporu meseca, ki je čista domišljija v okviru Mrzelovega depresivnega in obenem dovtipnega, hudomušnega modrovanja in čustvovanja.

Pravljice so zavestno moderne, z odkritimi duhovitimi namigi na sodobnost, n. pr. na peklenške stroje, ki jih išče poleg delavske knjižice po žepih celo straž-

nik na nebu. Prepletene so z ironiziranjem slovenskih razmer in samega sebe, zlasti ko vplete v pripovedovanje obsodbe pozitivnih vernikov in marksističnih kritikov, ki se ne eni ne drugi ne morejo sprijazniti z njegovo potjo, ker se ne ujema z njihovo opredeljenostjo, pa naj se še tako varuje nevarnih izjav. — Od starega je ostala torej še vedno naivna duhovitost domislice, ki pa se je v dobrem smislu razrasla v duhovito domišljjsko ustvarjanje, v katerem preosebna sentimentalnost nima več prve besede, ker jo izpodriva in trebi razum. S tem še ni rečeno, da ga več ne muči, saj se še vedno obsoja: „iz lastne drobcene stiske nisi sprevidel velike bede ljudi in pred obličjem zemlje boš na veke pozabljen in sam.“ Toda bolj v sredo življenja je le prišel, bliže borcev za lepšo podobo sveta, s katerimi ni samo s srcem in z mislijo, ampak kaže tudi dosti volje, izreči zanje odločno besedo.

Tudi po nekdanjem pesimizmu so še sledovi in še zanimivi sledovi. Ostala je potreba po nekoliko meri trpljenja, naslada nad menjavo teme in svetlobe, ki je vsebina človeškega življenja in zaradi katere naj bi se bil uprl Lucifer. Te naslade, ki je izraz zadovoljstva s tem, kar nudi življenje, Bog seveda ni deležen in zato ga pri Mrzelu obletava skušnjava, da bi se znebil svoje nepristranske vzvišenosti in večnosti in da bi postal človeška enodnevnica: „Eh da, saj skoraj res ne more biti nič težjega na svetu, kakor je, biti iz same luči — človek ne bi mogel nikoli grešiti in bi se ne mogel ničesar kesati, in kdor vsaj enkrat ne pade, ne more nikoli vstati.“ Prav tako je grenko pri srcu svetniku, ko ne more stopiti v živi, radostni vrvež človeške množice. Temu bi človek lahko dejal sentimentalno oboževanje človeškega in nekakšno pomilovanje božjega ali vsaj sočustvovanje z njim, ki je že tako prišlo ob dobršno mero nadnaravnega in je že skoraj docela naseljeno v pravljicne ali še rajši čisto človeške pokrajine.

V sočutnem vživljanju v samotnost Boga, kakršnega si ustvarja Mrzelova pravljica, je prenesel Mrzel vanj mnogo finih psiholoških opazovanj, ki so tudi že znana iz prejšnje analize življenjske izkoreninjenosti. V tesnobi praznote in napete tišine, ki ga obdaja, se na priliko dramijo Bogu neresnični glasovi, ki jih poraja pričakovanje. Ta prenos življenjske neizpoljenosti je seveda moral tudi Boga počlovečiti. Ta Bog iz pravljice bi torej zbuval v kakšnem Ušeničniku apologetične proteste, če ga ne bi morda obsvetlilo spoznanje, da se ne splačajo, ker gre pač za preočitno in nenevarno počlovečenje. Nekod tega Boga res odeva glorijska, ki mu pritiče kot Resnici in Pravici, ki je prišla med ljudi, ker sami niso našli do nje, in se postavi na stran teptanih. Tudi tedaj je še vzvišen, ko prosi človeka odpuščanja za vse, kar mu je prizadejal, in ko čuti, da ni prav, da hoče samo vere vase, ne pa tudi v njega, ki visi nad breznom lakote. Drugače pa je slikan kot nebeški gospodar, ki se mora celo z izvoljenimi bojevati, da uveljavi dobroto. Včasih je čudaški in že nebogljen dobrosrčen starček, ki se mu marsikaj ponesreči in je treba imeti z njim usmiljenje; kot alkimist, ki se celo boji, da se ne bi začela uveljavljati usoda brez njegove volje. V vseh teh pravljicnih in človeških preobekah je torej poudarjeno načelo, ki hoče urejevati svet. Predaleč iz okvira, ki ga dovoljuje čut, če že ne primer naše narodne legende, pa je šlo počlovečevanje v nacionalno stilizirani za belo javorovo mizo, nad katero „visi v podobi goloba izpod stropa Bog sveti Duh“ in kjer zajema sveta družina dobro, toplo dišečo mlečno kašo iz velike latvice. Takemu naivnemu in obenem grobo materializiranemu artizmu bi se že bil moral upreti okus, če že v človeku ni več iskrene in naravne povezanosti z religioznim občutjem in tradicijo naroda. — Kar se tiče Boga, je pri nas velik križ, vsaj pri tistih, ki si lastijo pravico podeljevati naslov krščanstva in poštenosti. Da je človek v teh stvareh občutljiv, ni nič čudnega in

marsikoga mora po pravici zboti, kadar kak mlad pisatelj objestno žoga s tem pojmom, ki mu je priljubljena pikantna tarča prav kakor na priliko cesarska podoba ali himna in podobne, danes upokojene svetinje, ker je on že davno nad vse to zrasel in je samostojen. Tudi pri Mrzelu bi mogel človek vsaj večasih najti igro in nasmeh vzvišenosti, s katero obravnava artistično in še paradoksnost to zadevo, ker pač nemara tudi noče, da bi bil prištet med religiozne pisatelje. (V Lučih ob cesti se kaže nevernega ali vsaj indiferentnega do vprašanja Boga in če ga je pisal z veliko, ga je zaradi založbe — Jugoslovanske knjigarne.) Ampak iti nadenj kar z bogokletstvom in mu skušati preprečiti izdajo knjige, to je pa že znamenje nemajhne omejenosti in slepote, ki ima tako veliko besedo na slovenskih tleh. Tudi Mahnič je bil v tem oziru omejen in nemalo grob, ampak on je bil kakor kakšna stara mati, ki čuti sveto dolžnost, da s šibo v roki odganja mladino od razposajenega veselja in predrznosti, ki se ji zdijo pregrešne. Današnji varuhi pa navadno nimajo nič materinskega na sebi, ampak so zagrizeni bojevniki, ki morajo vse, kar ne gre za njimi, s silo zatreti in ki zato pokličejo oblast.

Kakor je torej videti, je Mrzel še zmerom ohranil ton stare sentimentalnosti, le da je tukaj nekam izločena iz njega ali da le spremlja tuje življenje n. pr. kot kakšen modrujoč vdan vzdih ali parentetična pripomba z drobno, paradoksnost zgrabljeno in zasukano modrostjo, kakršna je o pometaćevi metli, na kateri „je viselo njegovo življenje, kakor je pač življenje vsakega človeka obešeno na kakšno stvar.“ Tako srečaš še vedno sentimentalni patos iracionalnega, ko pravi o istem človeku, da je „slednjo noč ceste pripravljal za nov dan in pripravljaj jih je za vse, kar naj v to mesto in na ta svet še pride po njih“. Iracionalnost je že v emfazi novega dne, a jo še razmahne s povečanjem poudarka neznane novosti in z razširjenjem prostora na ves svet, s čimer je seveda dobilo to malo, neopaženo in nerevolucionarno delo zanos veličine, če že ne „junaštva“, o katerem je bilo nekaj besede v prejšnjih poglavjih.

Zatajil se torej Mrzel ni kljub temu, da je razvoj od prve njegove knjige do te nemajhen in tudi nekam nepričakovan tako glede motivov kakor obdelave. Vse drugačna dozorelost se kaže v nji, v jeziku, na katerega zna Mrzel gledati kakor malo kdo, pa čutiš nekaj okusa arhaičnosti, ki navezuje na našo besedno tradicijo in ki vpliva prijetno in svečano. To so pač moderne pravljice in legende: razmahnjena domišljija, iz katere neprestano pogledujejo duhoviti namigi na sedanjo socialno stvarnost, kolikor jim že ni ozadje zasnutka, v kateri se tako radi poigravajo naivni domisleki in se pršijo rakete paradoksov, ki se ovija v sentimentalne tančice in artistične sence neznanega in arhaičnega — torej ne samo zanimiva in sprejemljiva knjiga, ampak ena najlepših v zadnjih časih. Lino Legiša.

Iz knjig Nevarna iluzija

(Nadaljevanje.)

Politična ekonomija.

Ista nedoslednost in isti eklekticizem, ki smo ju videli pri dr. Vidmarjevih filozofskih nazorih, sta značilna — le da še v veliko večji meri in drastičnejši obliki — za dr. Vidmarjeve politično-ekonomske poglede na sodobno družbo.

Dr. Vidmar pravi:

„... Gospodarski sistemi, ki jih človeštvo preskuša in nezadovoljno zametava, so načrti za pravilno pridobivanje in pravilno razdeljevanje dobrin...“ („Med Evropo in Ameriko“, str. 160.)